

En utskrift från Svenska Epoch Times 2024-03-17

Artikelns ursprungsadress: <https://www.epochtimes.se/Samerna-har-levt-sida-vid-sida-med-kvanerna>

EPOCH TIMES

HISTORIA

”Samerna har levt sida vid sida med kvänerna”

Eva Sagerfors

Uppdaterad i går 10:05 Publicerad i går 9:46

Kväner i Norge, Sverige och Finland delar språk, kultur och historia. Eldsjälen Gertrud Monlund berättar om hur man försvenskades och om olyckliga följder av den utvecklingen. I dag ser hon en vändning där många är stolta över att vara kväner.

Den 16 mars firas Kvenfolkets dag. Man hissar den blå flaggan med en solblomma och samlas till sång, musik och föreläsningar. Sedan dagen instiftades 2009 har allt fler deltagit i firandet.

Man talar om tornedalingar, lantalaiset och kväner, men det är olika benämningar på samma folk, berättar Gertrud Monlund i Karesuando. Hon är verksam i Kvenlandsförbundet, en av flera aktiva föreningar.

Hon kallar sig kvän och har rötter i Malmfältsområdet och norra Tornedalen. Kvän är den term som används i tidiga källor.

– Den användes inte under min barndom, det är på senare år man har börjat kalla sig kväner, i och med att man har börjat studera historien och sina rötter.

Gertrud Monlund i Karesuando i norra Tornedalen, tillhör folkgruppen kväner. Foto: Privat

Kvänerna har ett gemensamt språk, minoritetsspråket meänkieli, och en gemensam kultur och historia; framför allt bosättningshistorien. I kulturen finns traditioner kring sånger, mat, hantverk och byggnadskonst. Det handlar bland annat om gamla jakt- och fiskesätt, och en hantverkstradition som i dag är en levande del av den kvänska kulturen.

Vilka räknas som kväner?

– FN-deklarationen säger att var och en som erkänner sig till en befolkningsgrupp är det. Man kan också titta på sin släkthistoria. Då upptäcker man vem man är. När jag tittar på min släkt bakåt i tiden kan jag tydligt se att de är kväner. Jag kan enkelt följa min släkt till mitten av 1600-talet, och om jag gräver lite djupare kan jag följa den ännu längre bakåt, säger Gertrud Monlund.

Samer och kväner har länge levt tillsammans inom samma område i norra Sverige, Norge och Finland och därför kan det vara svårt att dra en skiljelinje mellan befolkningarna.

– Det finns ingen skarp linje där man kan säga att den är same och den är kvän, eftersom människor i alla tider har gått ihop, gift sig och fått barn. Så befolkningen här är blandad.

Kväner nämns i en tidig skriftkälla, storbonden Ottars berättelse från 890-talet.

– Ottar var den förste som var på plats i området och skrev om människorna där. Han skriver om hur kvänerna kommer från den svenska sidan över bergskedjan i små båtar som de i vissa fall kan bära. De fiskar i havet och återvänder sedan. Redan där nämns kvänerna.

De kallade hela befolkningen här uppe för lappar. Men man har börjat sätta likhetstecken med samer.

GERTRUD MONLUND

Kvän

Gertrud Monlund tar upp något som har lett till missförstånd. På många ställen i historien nämner man lappar.

– De kallade hela befolkningen här uppe för lappar. Men man har börjat sätta likhetstecken med samer. Det här är en fruktansvärd historieförfalskning, och den pågår med statens goda minne.

Historiska källor beskriver hur lapparna levde.

– De hade småskaligt jordbruk och några renar för husbehov. På den tiden hade de flesta människor renar.

Genom att läsa i gamla kyrkböcker har hon förstått att det har varit så och så med hur man har benämnt människor. En familj som byggde ett hus kallades för nybyggare, fast släkten hade varit på plats länge. Några av barnen började sköta familjens renar och efter några år kallas de samer i kyrkböckerna.

I dag är det samer som tillhör en sameby som får bedriva renskötsel. Hon konstaterar att det inte är helt enkelt att avgöra människors etnicitet och att frågan om vilka som är samer är stor nu.

– Vilka får kalla sig samer? Våldigt många som kallar sig samer i dag är kväner.

Den som uppfattar sig som same och har eller har haft samiska som språk hemma, eller har föräldrar eller far- eller morföräldrar som har eller har haft samiska som språk hemma kan få rösta i Sametinget. Gertrud Monlund konstaterar att hennes föräldrars generation kan tala samiska.

– De bodde tillsammans med flyttsamerna och barnen lärde sig samiska. Min mamma kunde tala samiska, men inte var hon same. Men samerna bodde hemma hos dem och barnen lärde sig varandras språk.

Hon berättar att en del som hon ser som kväner har gått med i Jakt- och fiskesamerna, Sametingets största parti. Hon tror att man på det viset vill få del av rättigheter som samer, men till exempel inte kväner, har.

– Jag tror att vi fungerar så att om vi ser att en del får fördelar och särskilda rättigheter, då rusar vi dit. Men jag har inte gått med för jag känner att jag inte tillhör den etniska gruppen.

Gertrud Monlund ger fler exempel på hur det har blivit fel i historieskrivningen.

– Många historiska händelser har man fört över så att det har blivit samiska historier. Det känns sorgligt.

Många skådespelare och författare har lyckats bra med att skriva och nå ut med samernas historia. Samma sak skulle hon vilja se bland kvänerna.

– Nu väntar jag med spänning på att det ska komma fler som skriver om kvänernas historia, kanske i romanform. Vår historia är mycket mer dold än samernas, men samerna har levt sida vid sida med kvänerna.

Att kvänernas kultur och historia inte har kommit fram förklarar hon med att de har varit lågmälda.

– Vi har ju varit så lydiga. Vi har haft skolhemmen som har fostrat ungarna till att bli svenskar och vi har velat anamma den svenska kulturen.

Under försvenskningen ville många känna sig som en ”storsvensk”, berättar hon. Hon minns när hon började skolan på 1960-talet. Familjer som var dåliga på svenska gjorde ändå vad de kunde för att hjälpa barnen.

– De ville ge dem det här bättre språket, svenska.

På 1950- och 1960-talen behövdes arbetskraft till industrierna söderut och människor från byar i Norrbotten flyttade dit. När en del återvände för att hälsa på ville de inte tala meänkieli.

– Det var det sämre språket. Men språket skapar ju en gemensam identitet, gemenskap med släkten och vännerna. Alla var inte sådana, men somliga talade inte meänkieli mer. De ville inte identifiera sig med lantalaiset som bara kunde meänkieli, talade dålig svenska och hade dåligt självförtroende. Vi har anammat det svenska mycket mer än det tornedalska.

Det menar hon är orsaken till att de länge lät sin kultur och sina rötter vara i skymundan. Under de senaste 50 åren har det dock skett en förändring.

– Vi börjar ta fram våra sånger och försöka få våra ungar att prata meänkieli. Man börjar förstå att man tappar mycket om man tappar språket.

Fotografi taget av Samuli Paulaharju (1875–1944) – finsk etnolog som till fots gjorde insamlingsresor där han dokumenterade bland annat kvänerna i Norge. Foto: Samuli Paulaharju

Men arbetet för att bevara språket och för kvänernas sak har inte uppskattats av alla. Störst motstånd mötte de bland de egna, berättar hon.

– Det var mycket negativt i början och folk ville inte att vi skulle lämna ut deras namn om de var med i förbundet.

Hon förklarar att när det dyker upp ytterligare en folkgrupp som vill ha samma rättigheter blir det inte populärt. Hon betonar att hon inte är emot samer eller renskötsel.

– Men jag tar fram vår historia som är lika mycket värd och som går lika långt tillbaka.

Hur känns det här när ni levde tillsammans förut?

– Det känns jättekonstigt, och det är många som säger det. Hur blev det så här?

Hon tar ett exempel på hur det kan se ut i samhället. Runt fikabordet på LKAB sitter samer och kväner tillsammans. De arbetar ihop och har trevligt tillsammans.

– När helgen kommer packar samerna sin skoter och kör vart han vill. Kvänen packar sin skoter, men får bara åka på leden. Det handlar om rättigheter. Det finns några sjöar som han får fiska i, och betala stora pengar. De som är med i en sameby får fiska i vilken sjö de vill om det är inom deras område, säger hon och fortsätter:

– Det har blivit mer att 'vi är det och de är det'. Så var det inte lika mycket förr.

Gertrud Monlund säger att något som bidrog till den tidigare gemenskapen i Norrbotten var väckelserörelsen. Den gav människor något gemensamt som hade stor betydelse i deras liv.

– De kände sig som bröder och systrar i Herren. Att dela en trosuppfattning och det som finns omkring det stärker gemenskapen. Man har också en benägenhet att ha överseende och att ha försonande tankar. Nu märker man ofta aggressiva tankar. Hat ger inga bra resultat.

Jag är övertygad om att om staten låter det här fortgå så att vi lantalaiset och kväner förlorar ännu fler rättigheter till jakt och fiske, så kommer sådant här att öka.

Gertrud Monlund

Det händer att samernas renar blir attackerade.

– Jag är övertygad om att om staten låter det här fortgå så att vi lantalaiset och kväner förlorar ännu fler rättigheter till jakt och fiske, så kommer sådant här att öka. Det finns alltid människor som är beredda att ta till våld.

Kvänernas flagga togs fram 2009. Bild: Hosmich/CC BY-SA 3.0

Gertrud Monlund växte upp med tanken att man skulle vara stolt över att vara svensk. I dag är hon stolt över att vara kvän.

– Jag är stolt över att jag har lyckats behålla mitt språk, jag är ganska väl insatt i historien och jag har behållit den gamla kulturen i många saker.

– Jag vill ge en eloge till alla som har jobbat för att lyfta fram kvänerna och styrkt människor så att de törs vara det de är och erkänna sina rötter och sin historia.

Urfolksstatus för kväner: ”Då skulle vi kunna bli hörda”

I oktober 2023 lämnade föreningarna Svenska Tornedalingars Riksförbund (STR-T) och Kvenlandsförbundet in en ansökan till regeringen om urfolksstatus för tornedalingar, kväner och lantalaiset.

Gertrud Monlund är beredd på att det kommer att dröja innan de får besked.

– De måste tillsätta objektiva historiska utredningar, så som de har gjort i Finland.

Det skulle ha stor betydelse om tornedalingar, kväner och lantalaiset får status som urfolk.

– Man utreder till exempel skogs- och markområden här, men våra organisationer kommer aldrig med. Då skulle vi kunna bli hörda i olika utredningar, till exempel i frågor om miljö och näring, och kunna vara med och påverka utifrån ett lokalt perspektiv.

Hon menar att det skulle vara en fördel att representanter för flera grupper, inte bara samerna, kunde vara med och påverka kring det lokala.

– Då skulle vi vara tvungna att samarbeta, både samerna och kvänerna, och se nyttan för oss båda. Men nu är det bara en sida som är med i de större sammanhangen.

I den pågående renmarksutredningen har man fått med en representant från STR-T.

– Men det tog tid att få till det, och hon borde ha varit med från början.

I november överlämnade Sannings- och försoningskommissionen för tornedalingar, kväner och

lantalaiset sitt betänkande Som om vi aldrig funnits. Man skulle utreda statens assimileringpolitik under 1800- och 1900-talen och verka för att minoritetens historiska erfarenheter synliggörs. Det är ett bra steg framåt, menar Gertrud Monlund.

– Man har erkänt att det finns en folkgrupp som heter kväner, lantalaiset, tornedalingar. Det här har man aldrig pratat om tidigare. Men på senare år har man börjat landa i att det finns en annan folkgrupp. Det är jättepositivt!

Utredningen är nu på remiss. Hon hoppas att den leder till att man kan jämställa kvänernas folk och samer i området.

– Och att vi får fortsätta att leva i fred och ro med varandra, och att staten erkänner kvänerna som en av ursprungsbefolkningarna i området. Vi behöver inte bli erkända som den enda, utan en av dem, vilket vi är. Det hoppas jag på.

Kontakta journalisten: eva.sagerfors@epochtimes.se

FAKTA

Kväner

Kvenfolkets dag den 16 mars firas till minne av ett avtal 1340 där Sverige garanterade kvänernas ättlingar birkarlarna som fanns i norra Sverige att fritt bebo och bruka i Lappland och Tornedalen.

Tornedalingar, lantalaiset och kväner: Termen tornedalingar är en benämning som har fått fäste, men som inte anses heltäckande. Det finns många som inte bor eller har rötter i Tornedalen som delar kulturen och språket. Lantalaiset/lantalainen är en egenbenämning på kväner och används främst av dem som har rötter i Malmfälten. På meänkieli betyder det landlänning. Kväner är en ursprunglig befolkning med historisk utbredning i norra Norge, Sverige och Finland där ättlingar än i dag bebor området och kallar sig för kväner, lantalaiset och/eller tornedalingar. Kvänerna omnämns första gången på 800-talet.

Meänkieli kallades tidigare tornedalsfinska och är ett officiellt minoritetsspråk. Det uppskattas att cirka 75 000 personer i Sverige kan tala meänkieli.

Flaggan från 2009 består av en solblomma mot blå bakgrund. Solblomman kommer från kvänsk allmogetradition och har återfunnits på föremål såsom bröllopgåvor, smycken, knivar och jaktvapen.